

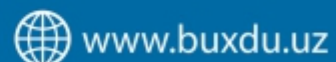
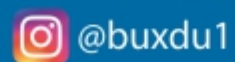
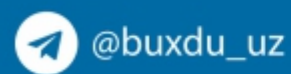
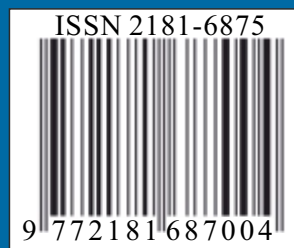

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI

Научный вестник Бухарского государственного университета
Scientific reports of Bukhara State University

2/2023

2/2023

<https://buxdu.uz>

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI
SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК БУХАРСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

Ilmiy-nazariy jurnal
2023, № 2

Jurnal 2003-yildan boshlab **filologiya** fanlari bo'yicha, 2015-yildan boshlab **fizika-matematika** fanlari bo'yicha, 2018-yildan boshlab **siyosiy** fanlar bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan zaruriy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2000-yilda tashkil etilgan.
Jurnal 1 yilda 6 marta chiqadi.

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2020-yil 24-avgust № 1103-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: 200117, O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy.
Elektron manzil: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

TAHRIR HAY'ATI:

Bosh muharrir: Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bosh muharrir o'rinbosari: Rasulov To'liqin Husenovich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor

Kuzmichev Nikolay Dmitriyevich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor (N.P. Ogaryov nomidagi Mordova milliy tadqiqot davlat universiteti, Rossiya)

Danova M., filologiya fanlari doktori, professor (Bolgariya)

Margianti S.E., iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Indoneziya)

Minin V.V., kimyo fanlari doktori (Rossiya)

Tashqarayev R.A., texnika fanlari doktori (Qozog'iston)

Mo'minov M.E., fizika-matematika fanlari nomzodi (Malayziya)

Adizov Baxtiyor Rahmonovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Abuzalova Mexriniso Kadirovna, filologiya fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

Barotov Sharif Ramazonovich, psixologiya fanlari doktori, professor, xalqaro psixologiya fanlari akademiyasining haqiqiy a'zosi (akademigi)

Baqoyeva Muhabbat Qayumovna, filologiya fanlari doktori, professor

Bo'riyev Sulaymon Bo'riyevich, biologiya fanlari doktori, professor

Djurayev Davron Raxmonovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Durdiyev Durdimurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Umarov Baqo Bafojevich, kimyo fanlari doktori, professor

Murodov G'ayrat Nekovich, filologiya fanlari doktori, professor

O'rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Navro'z-zoda Baxtiyor Nigmatovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Hayitov Shodmon Ahmadovich, tarix fanlari doktori, professor

To'rayev Halim Hojiyevich, tarix fanlari doktori, professor

Rasulov Baxtiyor Mamajonovich, tarix fanlari doktori, professor (Andijon davlat Pedagogika instituti rektori)

Boboyev Feruz Sayfullayevich, tarix fanlari doktori (O'ZR FA tarix instituti yetakchi ilmiy xodimi)

Jo'rayev Narzulla Qosimovich, siyosiy fanlar doktori, professor

Qurbonova Gulnoz Negmatovna, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Jumayev Rustam G'aniyevich, siyosiy fanlar nomzodi, dotsent

Quvvatova Dilrabo Habibovna, filologiya fanlari doktori, professor

Axmedova Shoir Nematovna, filologiya fanlari doktori, professor

Amonova Zilola Qodirovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Zaripov Gulmurot Toxirovich, texnika fanlari nomzodi, dotsent

	characteristics	
Saidov Kh.Sh.	Economizing language resources on the example of the word formation of modern English slang	132
Sharipova D.Sh.	The linguistic relationship of symbols	136
Абдувахабова Д.Н.	Тилшуносликда эмотивлик, модаллик ва баҳолаш категорияларининг ўзаро боғлиқлиги	143
Джалилова З.Б.	Инглиз ва ўзбек тилларида гул номларининг лексик-семантик майдони ҳамда лингвопоэтик хусусиятлари	147
Ибрагимова Н.А.	Аутентик матн тушунчаси, турлари ва таснифи	154
Қаршиев Н.Т.	Қорақўлчилик терминларининг ясаиш усуллари	159
Zikrillayev G'.N., Ro'ziyev Y.B., Safarov F.S.	Dialektik materializm va tilshunoslik metodologiyasi	168
Fayziyeva A.A.	Inson his-tuyg'ulariga oid konseptual modellar	176
ADABIYOTSHUNOSLIK *** LITERARY CRITICISM *** ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ		
Axmedova S.H.	Ingliz va o'zbek ertaklarida epik ko'makchilar talqini va tasviri	181
Davronova Sh.G'.	Isajon Sultonning "Bibi Salima" hikoyasida milliylik ifodasi	187
Djumayeva N.	Ingliz hamda o'zbek xalq ertaklaridagi sehrlı buyumlar orqali milliy madaniyatning ifodalanishi	192
Karimova D.H., Ahmadova X.N.	Aka-uka Grimm ertaklari o'zbekcha tarjima variantlarining shakllanish omillari va paradigmatic belgilari	198
Khayrullayeva N.N.	The analysis of the setting in the eco-fiction novels "Time is a river", "Sweetgrass", "The summer of lost and found" by American writer Mary Alice Monroe	203
Nodirova F.X.	Sa'dulla Hakim she'riyatida adabiy g'oya va tahlil	209
Rakhmatova M., Rakhmonova J.	XXI Century American prose: analysis of "The hunger games" by Susanne Collins	214
Xamdamova S.B., Tilavova N.	Charlz Dikkensning "Nikolas Niklbining hayoti va sarguzashtlari" romani kompozitsiyasi va tarbiya romanining janr xususiyatlari	219
Jo'rayeva M.J.	Hilda Dulitl she'riyatida imajizm ifodasi	225
Одилова Г.	Болалар адабиётида глуттоник дискурс таржимасида услуб ва маъно адекватлиги	229
Mizrabova J.I.	Uilyam Shekspirning "Qirol Lir" nomli asari tarjimalarida kalamburning qayta voqelantirishdagi muammolari	235
Эльманова М.Т.	Проблема семейных ценностей в романах Джойс Кэрролл Оатс "Мать, пропавшая без вести" и "Мы были Малвэнами"	245
MATNSHUNOSLIK VA ADABIY MANBASHUNOSLIK *** TEXTOLGY AND LITERARY SOURCE STUDY *** ТЕКСТОЛОГИЯ И ЛИТЕРАТУРНОЕ ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ		
Narziyeva D.I.	Mashrab devonlari nashrlaridagi tafovutlar	249
"NAVOIY GULSHANI"		
Amonova Z.Q.	Yuzungda zarvaraq har yonki lutfi benihoyatdur	253
PEDAGOGIKA *** ПЕДАГОГИКА *** PEDAGOGICS		
Burxonova M.X.	Tibbiy madaniyat tushunchasining shakllanish tarixi	255
Sariyev R.Sh.	Chizmachilik fanida ijodiy loyihalash faoliyatining pedagogik-psixologik xususiyatlari	259
Xodjayev R.I.	Bokschilarni tayyorlashning psixo-fiziologik xususiyatlari	263
TARIX *** ИСТОРИЯ *** HISTORY		
Ражабова Д.Я.	Бухоро амирлигидаги сунний-шиа ихтилофлари тарихидан	267

INGLIZ VA O'ZBEK ERTAKLARIDA EPIK KO'MAKCHILAR TALQINI VA TASVIRI

Axmedova Sarvinoz Hikmatovna,

Buxoro davlat universiteti

o'qituvchisi, PhD

sarvi5335@gmail.com

Annotatsiya. Folklor qahramonlari asar voqeligida egallagan mavqeyi, syujet rivojida qanday rol o'ynashi, aytuvchi badiiy konsepsiyasini ifodalashdagi ahamiyatiga ko'ra bir-biridan farqlanadi. Shu tomonlama folklor qahramonlari, odatda, bosh va ikkinchi darajali qahramonlarga ajratiladi. Ikkinchi darajali qahramonlar esa "ko'makchi qahramon" deb yuritiladi.

Ko'makchilar obrazi barcha xalqlar folklorida kuzatilib, ular inson, hayvon, mifologik va qush ko'rinishida kelishi mumkin. Ular talqinida ko'pincha o'xshashliklar kuzatilsa-da, xalqlar madaniyati, urf-odatlar va tarixi bilan bog'liq holda ayrim farqlar ham ko'zga tashlanadi.

Folklor namunalarini o'qiganda asosiy e'tibor bosh qahramonga qaratiladi. Ammo bosh qahramonning o'z maqsadlariga yetishishida, qiyinchiliklarni yengib o'tishida epik ko'makchi obrazi muhim o'rin tutadi. Mazkur maqolada ingliz va o'zbek folklorida epik ko'makchi talqini va ular tasvirida badiiy vositalarning qo'llanishi haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, ko'makchi obrazlarning o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: folklor, ertak, bosh qahramon, ko'makchi qahramon, homiy, talqin, tasvir, millat.

Аннотация: Фольклорные герои отличаются друг от друга положением, которое они занимают в реальности произведения, ролью, которую они играют в развитии сюжета, их значением в выражении художественного замысла рассказчика. В этом отношении фольклорные персонажи принято делить на главных и второстепенных персонажей. Второстепенные персонажи называются «персонажами-помощниками».

Образ помощников встречается в фольклоре всех народов, и они могут выступать в человеческом, зверином, мифологическом и птичьем образах. Хотя в их трактовке часто встречаются сходства, заметны некоторые различия в связи с культурой, традициями и историей народов.

При чтении образцов фольклора основное внимание уделяется главному герою. Однако образ эпического помощника играет важную роль в достижении главным героем своих целей и преодолении трудностей. В данной статье рассматриваются толкование и образ эпического помощника в английском и узбекском фольклоре и использование художественных средств в их изображении. Также анализируются специфические черты персонажей помощников.

Ключевые слова: фольклор, сказка, главный герой, персонаж-помощник, покровитель, интерпретация, образ, нация.

Abstract: Folklore heroes differ from each other according to the position they occupy in the reality of the work, the role they play in the development of the plot, and their importance in expressing the artistic concept of the narrator. In this respect, folklore characters are usually divided into main and secondary characters. Secondary characters are called "supporting characters".

The image of assistants can be observed in the folklore of all nations, and they can appear in human, animal, mythological and bird form. Although there are often similarities in their interpretation, some differences are noticeable in connection with the culture, traditions and history of the peoples.

When reading examples of folklore, the main focus will be on the main character. However, the image of the epic helper plays an important role in the main character's achievement of his goals and overcoming difficulties. Interpretation and image of the epic helper in English and Uzbek folklore and the use of literary devices in their depiction are discussed in this article. Characteristics of supporting characters are analyzed as well.

Key words: folklore, fairy tale, main hero, helper, patron, interpretation, image, nation.

Kirish. Jahon folklorshunosligida tarixiy, ritual-mifologik maktablar erishgan tajribalar asosida qiyosiy folklorshunoslikda ingliz va o'zbek folklori namunalarini tarjima qilish, ulardagi o'xshash hamda farqli poetik hodisalarning spetsifik va milliy qirralarini aniqlash bo'yicha amalga oshirilayotgan tadqiqotlar salmog'i yildan-yilga ortmoqda. Bunda epik ko'makchi yoki ko'makchi qahramonlar obrazining ingliz va o'zbek folkloridagi o'rni, kelib chiqish ildizlari, evolyusiyasi, mifologik, zoomorfik, ornitomorfik, antropogonik ko'rinishdagi badiiy tiplari, tasvirida badiiy tasvir vositalarining qo'llanishi, milliylikning ifodasi, badiiy vazifasidagi mushtarak va differensial jihatlarni ochish ham dolzarb vazifalardan biridir. Bu esa G'arb va Sharq folklori spetsifikasini belgilab ko'rsatish uchun muhim hisoblanadi.

Har bir xalqning og'zaki ijodiga mansub bo'lgan hamda unda o'ziga xos o'ringa va badiiy vazifalarga ega qilib ko'rsatiladigan ko'makchi qahramonlar obrazi o'sha millatning tarixi, milliy qadriyatlarini, urf-odat va an'analari, madaniyati, yashash joyi, turmush tarzi bilan bog'liqlikda ifoda etiladi. Shu bilan uning milliylik xususiyati yuzaga chiqadi. U bilan bog'liq milliy xususiyatlarga ahamiyat qaratish va anglash esa millatlararo yaqinliklarni his etishda muhim hisoblanadi.

Asosiy qism. Jahon folklorshunosligida A.Aarne, S.Tompson, K.Briggs, D.D.Frezer, E.Taylor, D.Haaze tadqiqotlarida homiy kultlar, totemlar, epik ko'makchilar haqida ba'zi fikr-mulohazalar keltirilgan [1]. Ingliz olimi M.Grin tadqiqotida keltirgan folklori, mifologiyasi haqida fikr yuritib [2], ko'makchi qahramon masalasiga ham munosabat bildiradi. Ingliz olimi Sh.De Koster tadqiqotida ham bu masalaga yo'l-yo'lakay munosabat kuzatiladi [3].

Rus folklorshunosligida V.Y.Propp, D.Zelenin, K.A.Bogomolova, V.N.Basilov kabi olimlarning tadqiqotlarida homiy kultlar, totemlar, epik ko'makchilar haqida fikr yuritilgan ko'zga tashlanadi.

O'zbek folklorshunosligida Xizr, dev, pari, ilon (ajdar), ot, bo'ri, tuyaning totem yoki kult sifatida epik homiy, ko'makchi bo'lib kelishi Sh.Turdimov, O.Qayumov, A.Tilavov, F.Nurmonovlar tadqiqotlarida keltirilgan.

Ko'makchi obrazlar tasviri va talqinida turli badiiy vositalardan foydalaniladi. Badiiy tasvir vositalari asarda narsalarni jonli tasvirlashga, his-tuyg'u va kechinmalarni yorqin ifodalashga xizmat qilib, undagi obrazlilik va emotsionallikni oshiradi, asar tilini yanada sayqallashtiradi. Buni folklor asarlari misolida ham kuzatish mumkin.

Ingliz xalq ertaklarida badiiy tasvir vositalaridan unumli foydalanilgan. Ko'makchi obrazlar tasvirida ham buni kuzatish mumkin. Jumladan, "The Rose Tree" ("Atirgul daraxti") [4, 27] ertagida bosh qahramon ruhini o'zida mujassamlashtirgan ko'makchi obraz – qushning "white bird" – "oq qushcha" deb sifatlanishi soflik, beg'uborlik, oqko'ngillikka ishora. Qushning kuylashi haqida: "It sang, and sang, and sang like an angel out of heaven" ("U samodagi farishta kabi kuyladi, kuyladi va yana kuyladi) deyilganda, takror badiiy vositasi qo'llanilib, ma'no kuchaytirilyapti. Qushni samodagi farishtaga qiyoslab, tashbeh san'ati hosil qilingan. Qushga insonlardek gapirish, kuylash xususiyati ko'chirilib, tashxis san'ati vujudga keltirilgan:

"My wicked mother slew me,
My dear father ate me,
My little brother whom I love
Sits below, and I sing above.
Stick, stock, stone dead!"

Mitti qushning "bir oyog'ida qizil oyoq kiyim, bir oyog'ida tilla soat va zanjir, bo'ynida tegirmon toshi ilib qo'yilgan" holda uchib ketishida mubolag'a mavjud: "It flew with the millstone round its neck, red shoes in one foot, the shoes in the other." Oq qushcha o'gay onasining uyiga kelgach, "tegirmon toshi bilan tomga bir necha bor urishi"da ham mubolag'adan foydalanilgan: "It rattled the millstone against the eaves of the house".

"Binnorie" ("Binnori") [4, 43] ertagida "famous harper" – "mashhur arfachi" ko'makchi obraz bo'lib, qotillik qurboni bo'lgan qiz suyaklaridan arfa yasaydi. Arfa jonlanib, to'yda qo'shiq kuylaydi. "It began to sing by itself, low and clear." (U o'z-o'zidan mayin va tiniq kuylay boshladi). Bu gapda jonlantirish badiiy vositasi ishlatilgan. Bosh qahramon ruhini o'ziga singdirgan arfa marhuma malikaning qotili haqida qo'shiq aytib, ma'lum qiladi.

"How Jack went to seek his fortune" ("Jek o'z baxtini izlagani ketgani to'g'risida") ertagida mushuk, it, echki, buqa, xo'roz kabi hayvonlar bosh qahramon bilan suhbatga kirishadi. Bu ko'makchilar tasvirida jonlantirish vositasidan unumli foydalanilgan.

"Nix Nought Nothing" ("Hech kim, hech narsa") ertagida ko'makchi bo'lib kelgan dev qiz tasvirida "bonny daughter" ("yoqimtoy qiz") sifatlash qo'llanilgan. Devlar aslida yoqimtoy bo'lmaydi, biroq bu tasvir

vositasida dev qiz ham go'zal bo'lishi mumkinligi, bosh qahramonga mos ijobiy obraz ekanligi ko'zda tutilgan.

Bu qiz o'rmondagi jamiki hayvonlarni, samodagi barcha qushlarni chaqirishi, ular bir daqiqada hozir bo'lib, dev qaytgunicha etti metr kenglik, etti metr uzunlikdagi otxonani tozalab qo'yishlari aqlga sig'maydi. Shuning uchun bu misolda mubolag'adan foydalanilganligi ko'rinadi.

"Jack and the beanstock" ("Jek va loviya poyasi") ertagida "strange looking beans" deya, loviya urug'larining g'alati ko'rinishi tasvirlangan. Bunday tasvir kitobxonni bu g'alati urug' hikoyasi nima bilan tugashiga qiziqtiradi va bosh qahramonni g'ayritabiiy sarguzashtlar kutayotganiga ishora qiladi. Loviya poyasi bir kechada osmon qadar o'sgani mubolag'ali ("The beans had sprung up into a big beanstock which went up and up") bo'lsa, uning o'rama narvonga o'xshatilishi ("a plaited ladder" – metafora) o'quvchi ko'z o'ngida jonli tavar paydo bo'lishiga xizmat qiladi. Osmondagi yo'l tasvirida ishlatilgan birikmalar "long broad road going as straight as a dart" ("o'qday tekis keng va uzun yo'l") metaforani hosil qilgan.

"Cap O'Rushes" ertagida qamishdan qilingan kiyim kiygani uchun qahramonni shu nom bilan atashlarida metonimiya hodisasi kuzatiladi.

"Jack and his golden snuff-box" ("Jek va uning oltin tamakidoni") ertagida uchta mitti odamning oltin tamakidondan chiqib kelishi littotaga misol bo'la oladi. Shu uch mitti odamchalar bir kechada uy oldida ulkan ko'l paydo qilib, dunyodagi eng katta kemalarni olib kelishi, qasrni bir joydan ikkinchi joyga ko'chirib o'tkazishida mubolag'adan foydalanilgan.

Jekka yordam bergan sichqon, burgut va qurbaqalarning tilga kirishi jonlantirish belgisi bo'lsa, "invisible coat, magic cap and shoes" (ko'rinmas palto, sehrli shapka va oyoq kiyim) sifatlashlari sehrli ertaklarga xos badiiy tasvir vositalari hisoblanadi.

"Tom Thumb" ("Tom-bosh barmoq"), "Childe Rowland" ("Chayld Roland") ertaklarida Merlinga "Warlock Merlin" – sehrgar, afsungar deya ta'rif berilishi uning qo'lidan ko'p narsalar kelishiga ishora qiladi. Masalan, Tomning mittiligi va otasining bosh barmog'iday kattalikda ekanligi buning dalilidir.

O'zbek xalqining "Zumrad va Qimmat" ertagida sehrgar kampir mehnatsevar, oqko'ngil Zumradga qizil sandiq beradi. Uning ichidan qimmatbaho toshlar, taqinchoqlar chiqadi. Dangasa Qimmatga berilgan oq sandiqdan esa oq ilon chiqib, uni va onasini yutib yuboradi.

Xitoy, Hind, G'arb-u Sharq, qolaversa, Osiyo davlatlari qadimiy qarashlarida, turmush tarzida oq, qora, qizil ranglarning faolligi ko'zga tashlanadi. Sariq, yashil, ko'k ranglar esa nisbatan kamroq ishlatiladi. [9, 24].

"Zumrad va Qimmat" ertagi dunyo ertakchiligida yaratilgan o'gaylik motividagi ertaklar jumlasiga kiradi. Shunisi bilan u "Sindrella" ertagiga yaqin turadi. Lekin ular milliylik belgisi bilan o'zaro farqlanadi.

Folklorshunoslar bu ertakni uzoq yillar davomida turli xalqlar madaniyatida o'rganib kelishdi. Ingliz olimi Marin Roalf Koks aynan shu ertak tarixini chuqur o'rganib, 1893 yilda "Cinderella: Three hundred and forty five variants of Cinderella, Catskin and Cap O'Rushes" [5, 145] asarida Sindrellaning 345 ta variantini tahlilga tortgan.

Tadqiqot metodi. Mazkur maqolada ingliz va o'zbek xalq ertaklarida epik ko'makchi qahramonning o'ziga xos juhatlarini ochib berish jarayonida qiyosiy-folkloristik va analitik usullardan foydalanilgan. Ingliz xalq ertaklarini birinchi bo'lib XIX asrda Jozef Jeykobs to'plagan. U ertaklarga o'zgartirish kiritmay, originallikni saqlashga alohida e'tibor qaratgan. J.Jeykobs Sindrella ertagining Yevropa bo'ylab tarqalgan yuzlab ko'rinishlari orasidagi umumiy jihatlarni e'tiborga olib, original variantini tiklashga harakat qildi. Uning "English fairy tales" to'plamiga Sindrellaning inglizcha varianti sifatida "Cap O'Rushes" ertagi kiritilgan. Unda hikoya qilinishicha, bir boy odamning uchta qizi bo'lib, otasi ulardan meni qanchalik yaxshi ko'rasizlar, deb suraydi. Birinchi qiz hayotini qanday sevsa shunchalik, ikkinchisi duyoni sevganchalik, uchinchi esa go'shtning tuzga qanchalik ehtiyoji bo'lsa, shunchalik deb javob berishibdi. Ota uchinchi qizi uni etarlicha yaxshi ko'rmasan deb tushunib, qizini uydan haydaydi. Qiz shox-shabbalardan o'ziga kiyim tikib, chiroyli ko'ylagi ustidan kiyib oladi va bir katta uyda idish yuvuvchi bo'lib ishlay boshlaydi. Qiz ismini aytmagani uchun unga Cap O'Rushes deb nom quyishadi. Bir kuni uy egasining o'g'li katta ziyofat uyushtiradi. Qiz charchaganini bahona qilib, xonasiga kirib ketadi. Keyin ustidagi shox-shabbalarni echib, chiroyli bo'lib ziyofatga boradi. Hech kim uni tanimaydi. Uy egasining o'g'li esa qizni sevib qoladi. Qiz qochib ketadi. Uchinchi kuni shahzoda qizga uzuk sovg'a qiladi va usiz hayot yo'qligini aytadi. Shundan so'ng boshqa ziyofat bo'lmaydi va yigit betob bo'lib qoladi. Oshpazga bo'tqa tayyorlashni buyurishadi. Qiz bo'tqani o'zi pishirib, ichiga uzukni solib yuboradi. Betob yigit bo'tqani pishirgan odamni olib kelishni buyuradi va qizni tanib, unga uylanishga qaror qiladi. Qiz to'y kuni barcha taomlarni tuzsiz tayyorlashni iltimos qiladi va otasini mehmonga chaqiradi. Tuzsiz go'shtni tatib ko'rgan ota qizi uni qanchalik yaxshi

ko'rganini tushunib etadi, ammo qizini vafot etgan deb o'ylaydi. Shunda qiz otasi oldiga chiqib, o'zini tanishtiradi va ular uzoq baxtli hayot kechirishadi. Bu ertakda jonsiz predmetlar, shox-shabbalar va tuz qahramonning yana baxtli bo'lishiga ko'makchi bo'ladi.

“Catskin” (“Mushukteri”) [4, 314] nomli ingliz xalq ertagida hikoya qilinishicha, qadim zamonda bir podshoh bo'lib, uning ko'plab erlari, boyliklari bor ekan. Shoh o'g'il ko'rib, butun davlatini meros qilib qoldirishni istarkan. Xotini qiz tuqqanida, bolaning yuziga hech qachon qaramabdi. Qiz o'n besh yoshga kirganida, eshikdan kelgan birinchi odamga turmushga berishini aytibdi. Eshikdan qari bir chol kirib kelibdi. Qiz nima qilishni bilmay, tovuq boquvchidan maslahat so'rabdi. Tovuuq boquvchi xotin turmushga chiqishdan avval kumushdan qilingan palto olib kelishni so'ra, debdi. Ikkinchi marta oltindan qilingan ust-bosh so'rashni aytibdi. Uchinchi marta osmondagi qushlar qanotidan qilingan palto so'ra, debdi. Sabr bilan kutgan odam bor ovozi bilan qichqirib, osmondagi qushlardan bittadan pat berishini so'rabdi. Samodagi barcha qushlar o'z patlaridan bittadan berishibdi. Ulardan palto qilinib, qizga etkazilibdi. To'rtinchi marta mushuk terisidan qilingan paltoni so'ra, debdi. Qiz so'rgan narsalarini olgach, kiyimlarini tugib, o'zi mushuk terisidan qilingan paltoni kiyib, o'rmonga qochib ketibdi. Ko'p yo'l yurib, bir qasrga kelib qolibdi. Kiyimlarini o'rmonga yashirib, qasrda ishchi bo'lib yashay boshlabdi. Qizning kiyimiga qarab, uni “Catskin” (“Mushuk teri”) deb atashibdi. Qasr egasi safardan qaytishi munosabati bilan ziyofat uyushtirilibdi. Oshpaz qizni azob berarkan va ballga borishga ruxsat bermay, ustidan bir chelak suv ag'daribdi. Qiz indamay, o'rmonga borib, sharsharada cho'milibdi va orasta bo'lib, kumush kiyimini kiyib, ballga boribdi. Uy egasi qizni bir ko'rishda sevib qolibdi. Qayerda yashashini so'rgan ekan, bir chelak suv izi qolgan joyda deb, qiz qochib qolibdi. Ikkinchi kuni oltin kiyimlarini kiyib boribdi. Keyingi kuni yana ballga borishga ruxsat so'rganida oshpaz cho'michni qiz tomonga otibdi, cho'mich qizning orqasiga tegib, sinib ketibdi. Bu safar uy egasi qayerda yashaysan, deb so'rganida, cho'michning singan izi bor joyda debdi. Qizning kimligini hech kim bilolmabdi. Uy egasi bir chelak suv va singan cho'mich izini hech qayerdan topolmagach, onasidan yana bir ball uyushtirib berishni iltimos qilibdi va o'sha go'zal qizni yana bir bor ko'rishga umid qilibdi. Uchinchi kuni qiz oshpazga ballga juda borgisi kelayotganini, ruxsat berishini iltimos qilib so'rganida oshpaz kagirni ulotqiribdi. Qiz hech narsa demay, hech kimga bildirmay, o'rmondan qush patlaridan qilingan paltosini kiyib, ballga boribdi. Hamma uning go'zalligi va kiyimiga qoyil qolibdi. Uy egasi sevgilisini darhol tanibdi va faqat shu qiz bilan raqsga tushibdi. Yigit qizning qayerda yashashini so'rganida, singan kagir izi bor joyda, deb o'rmonga qochib ketibdi. Yigit uning orqasidan borib, qiz chiroyli kiyimlarini mushuk terisidan qilingan paltoga almashtirayotganini ko'rib qolibdi va ertasi kuni onasiga uy xizmatkoriga uylanishini aytibdi. Onasi rozi bo'lmabdi. Yigit betob bo'lib qolibdi. Shifokor yozib bergan dorini faqat Ketskinning qo'lidan ichishini aytibdi. Onasi bu to'ygga rozi bo'lmasa, o'g'li o'lib qolishini sezgach, noiloj qizni huzuriga chaqirtiribdi. Qiz oltindan qilingan kiyimlarini kiyib kelgach, ona shunday go'zal qizni o'g'liga olib berishidan mamnunligini aytibdi. To'y bo'lib, yoshlar baxtli yashay boshlabdi. O'g'il ko'rishibdi. O'g'li to'rt yoshga kirganida, eshikni bir tilanchi taqillatibdi. Onasidan olgan pulni tilanchiga berganda, ayol pulni qaytarib beribdi va bolakayni o'pib qo'yibdi. Bularni kuzatib turgan qari oshpaz, tilanchilar bir-biriga o'xshaydi-da, deb qo'yibdi. Bu gaplar Ketskinning yuragiga og'ir botibdi va ota-onasini izlab topishga qaror qilibdi. Turmush o'rtog'idan yordam so'rabdi. Ular darhol yo'lga chiqib, qizning uyini topib borishibdi. Otasi bir ahvolda o'tirgan bo'lib, boshqa farzand ko'rmagan va xotini vafot etgan ekan. Yigit choldan bir vaqtlar qizingiz bor edimi, deb so'rganida, ha men gunohkor bandaman, qizimning yuziga biror marta ham qaramaganman. Hozir uni bir ko'rish uchun bor-budimni berishga tayyorman, debdi. Bu gaplarni eshitgan qizi o'zini tanishtiribdi. Kuyovi qaynotasini o'z saroyiga olib ketibdi va ular baxtli hayot kechiribdi. Bu ertakda osmondagi jamiki qushlar va tovuq boquvchi ayol ko'makchi obrazlar hisoblanadi.

Ingliz xalq ertaklari boshqa xalqlarning ertaklaridan farq qiladi. Filolog va madaniyatshunoslar milliy mentalitetning xususiyatlari ertaklarda mukammal namoyon bo'ladi, deb hisoblaydilar. Angliya ertaklarida qahramonlar g'ayrioddiy motivlarga ega. Qahramonlar cho'qqilarni zabt etish, kimnidir mag'lub etish, boylikka ega bo'lishni, rus ertaklariga xos bo'lgan qandaydir mahoratga ega bo'lishni xohlaydigan hikoyalar kamdan-kam uchraydi. Aksincha, ingliz ertak qahramonlari ko'pincha tashqi sharoitlar uchun - masalan, burch hissi tufayli yoki muvaffaqiyatsizlikka yo'l qo'ymaslik uchun harakat qilishadi. Bir tomondan, shu sababli, syujetlar oddiy ko'rinadi. Boshqa tomondan, ochko'zlik yoki shuhratparastlikni tanlamaydilar [10].

Muhokama. Ertaklarda epik homiy vazifasida keluvchi sehrli predmetlar ham bor. Bunda ular xuddi insondek xatti-harakatda jonlantirib tasvirlanadi. Aytaylik, sehrli uzuk shunday predmetlardan biridir. U sehrli ertaklarda ko'p qo'llanadigan sirli narsalardan biri sanaladi. Uzuk ko'pincha sehrli ertak, afsona va dostonlarda epik qahramonga raqib kuch ustidan g'alaba qozonishda yoki ezgu maqsadiga erishishida

mo'jizakor ko'makchi bo'lib keladi. Asar davomida qahramon yangidan-yangi, bir-biridan murakkab sinovlarga duch kelar ekan, bu qiyinchiliklarni yengishda unga uzuk yaqindan yordam beradi. Qahramonga hamkorlik va ko'makdoshlik qiladi. Uzuk insu jinslarga qarshi amulet (tumor) vazifasini o'tay oladi. Shuning uchun ertaklarda u qahramonga yovuz kuchlarni engishda, ularga qarshi kurashib g'olib kelishda mo'jizakor ko'makchi bo'lishi ko'rsatib beriladi. Uzukning insu jinslarga qarshi kurasha olishi yoki o'limning yo'liga to'siq bo'la bilishi haqidagi qadimgi magik-mifologik, fetishistik qarashlar esa bora-bora uning ijtimoiy-magik vazifasini yanada bo'rttirishga asos bo'lgan [8].

Qahramonning ko'makchisi unga sehrli predmetlarni tortiq qilishi ko'p kuzatiladi, masalan, o'limdan oldin onasi qiziga o'gay onasi bilan kurashda yordam beradigan sehrli predmetni in'om etadi.

Sehrli ertaklarda yana qaynar xumcha, ochildasturxon, ur to'qmoq, sehrli oyna, sehrli qalpoq, uchar etik, uchar gilam, uchar sandiq va hokazo singari boshqa g'ayrioddiy ko'makchi-homiylar ham uchraydi. Ular qahramonga doimiy hamroh va yordamchi bo'lib, uning har qanday tilagini ro'yobga chiqarishga xizmat qiladi.

Predmet ko'rinishidagi ko'makchilar qadimgi insonlarning fetishistik qarashlarini o'zida aks ettiradi. Ularning etakchi epik vazifasi ertak qahramoniga yordam berish, unga ko'maklashishdan iboratdir. Bu tip "g'aroyib predmet"larning o'zi bevosita harakat qilmaydi (masalan, uchar gilam) yoki manistik mifologiya asosida kelib chiqqan homiy-personajlar (odam qiyofasiga kirgan oltin baliq, oq soqolli chol ko'rinishidagi Xizr) singari antropomorf, ya'ni insondek qiyofada namoyon bo'lmaydi. Fetish asosida shakllangan "g'aroyib predmet"lar aslida u yoki bu epik ko'makchini yordamga chaqirish vositasi hisoblanadi: ular ertak qahramonining faoliyati davomida zarurat tug'ilgan paytdagina yordamga keladi va buyurilgan, aytilgan xizmatni ado etadi. Qadimgi odamlar muvaffaqiyatsizliklar va muammolar bo'lsa, boshqa kuchlarga murojaat qilishga harakat qilishgan. Bunga tabiiy yo'l bilan erisha olmay, odamlar g'ayritabiiy kuchlar yordamiga tayanishni boshlaydilar. Muayyan sharoitlarda har qanday narsa ibtidoiy odamga oddiy xususiyatlardan tashqari, g'ayritabiiy xususiyatlarga ham ega bo'lib tuyulishi mumkin. Oddiy narsaning g'ayritabiiy xususiyatlariga ega bo'lish ko'pincha oddiy baxtsiz hodisa bilan bog'liq edi. Masalan, bir ibtidoiy odam ovga ketayotib, yo'lda qandaydir ko'zga tashlanadigan narsaga, aytaylik, toshga duch keldi. Agar shundan keyin ov muvaffaqiyatli bo'lsa, u muvaffaqiyatni bu toshning yordami bilan bog'laydi, bu esa o'sha paytdan boshlab uning uchun fetish bo'lib qoldi.

Ko'makchi qahramon turlari haqida fikr yuritgan Grehem Sil "u yoshi ulug' inson, qarama-qarshi jins vakili, g'ayritabiiy ko'makchi, sehrli predmet, jumladan, sehrli qilich, sehrli kiyim, tayoq va hatto qo'g'irchoq ko'rinishida bo'lishi mumkinligini" [6, 647] aytib, dunyo xalqlari folkloridan misollar keltiradi.

E.M.Meletinskiy ham "qahramon mushkul ahvolda qolganida – odamxo'r, yalmog'iz, shayton yoki ajdarho qo'liga tushganida – ayyorlik, sehr-jodu bilan mo'jizaviy yordamchilar ko'magida omon qolishini" aytgan edi [7, 23].

Ingliz va o'zbek xalq ertaklarida uch soni ko'p marta takrorlanadi. Lekin ingliz ertaklarida uch ayiq, uch cho'chqacha, quduqdagi uch bosh, uch tilak kabilar ko'p uchrasa, o'zbek xalq ertaklarida uch shahzoda, uch yo'l, uch savol va boshqalarni ko'p uchratish mumkin. Inglizlarda bu xristian dini bilan bog'liq bo'lib, ular ota, o'g'il va muqaddas ruh birligi ishonchini o'zida namoyon etadi.

O'zbek xalq ertaklarida uch raqami qatorida etti raqami ham ko'pincha sifatlovchi bo'lib kelishi kuzatiladi. Masalan, "Rustamzod va Sherzod" ertagida o'g'rilar ovlab kelgan ajoyib qush bir cholning uyida yetti yil turib, yettita gavhar tuxum tug'adi. Bu gavhar tuxumdan bittasining bahosi butun bir podshohlikning boyligidan ham ortiq edi. Chol tuxumning bittasini podshoh saroyiga olib borganida, uning bahosini yaxshi bilgan podsho bir tuya javohir yuklab berib jo'natadi. Gavhar tuxumlar tufayli kambag'al chol boyib ketib, katta savdogarga aylanadi.

Qizig'i shundaki, g'aroyib homiylar bergan narsalar ham g'aroyib bo'ladi. Aytaylik, o'zbek xalqining "Oltin tarvuz" nomli ertagida bir kambag'al dehqon dalasiga oyog'i singan laylak yiqilib tushadi. Dehqon qushga rahmi kelib, uni davolaydi va parvarishlaydi. Tuzalgan laylak dehqonga ko'rsatgan yaxshiligi uchun sehrli tarvuz urug'ini berib ketadi. Bu o'rinda laylak obrazining epik homiy sifatida tanlanishi xalqimizning milliy xususiyati bilan bog'liq. Chunki xalqimiz orasida laylakka nisbatan Makkadan uchib keluvchi muqaddas qush sifatida qaraladi.

Xullas, epik asarlarda homiy personajlar turli ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. O'zbek xalqi orasida bu obrazlarning kelib chiqishi bevosita xalqning islomiy e'tiqodigacha bo'lgan qadimgi animistik, totemistik, shomonistik dunyoqarashi, mifologik tasavvur-tushunchalari bilan aloqadordir. Keyinchalik ular islomiy e'tiqod, dunyoqarashga mos talqinlar ham olgan. Buni "Quyosh yerining pahlavoni" [12, 342] nomli o'zbek xalq ertagida keltirilgan ona ayiq obrazi misolida ham dalillash mumkin. Unda aytilishicha, qadim zamonda

bir chol bor ekan, uning o'n yashar o'g'lidan boshqa hech kimi yo'q ekan. Uning Rustam ismli o'g'liga ona ayiq g'amg'o'rlik qiladi. Rustam ona ayiqqa "mehribonim" deya murojaat qiladi. [11] Ona ayiq unga: "Men seni qutqarmoqchiman", – deydi.

Rustam shervachchalarni chayondan qutqargani uchun unga ota va ona sher ham yordam beradi. Rustam bo'ynidagi junlari o'sgan, ko'p yoshlarga borgan, boshqalarga nisbatan balandroqda turgan ota sherga ta'zim qiladi. U sher shu tog'da yashovchi sherlarning oqsoqoli ekan. Oqsoqol sher o'rnidan turib, Rustamning oldiga keladi va oldingi ikki oyog'ini Rustamning elkasiga qo'yib, minnatdorchilik bildiradi. Sher: "Bizning hayotimizni xavfga solib yurgan dushmanimizni yakson qilib, kelgusi avlodlarimizning boshiga tushadigan kulfatlardan ozod qilgan qahramon, tila tilagingni?", – debdi. Rustam ta'zim bilan: "Mening tilagim, o'z do'stlarimni ko'rish, ulardan xabar olishdir", – debdi. "Ular qayerda?" – deb so'rabdi sherlar oqsoqoli. Rustam: "Ular quyosh yerining archazorida", – deb javob beribdi. Rustamdan bu so'zni eshitgan sherlar o'z tillarida bir ovoz chiqarib, bir-birlariga qarab qo'yibdilar. Birozdan keyin oqsoqol sher boshini ko'taribdi va atrofga qarab bahaybat ovoz bilan o'kiribdi. Shunda kalta, yo'g'on oyoqlari bilan yurib kelgan past bo'lyli sher oqsoqolga ta'zim qilibdi. Oqsoqol haligi sherga: "Bu yigitni tog'ning tepasiga olib chiq va yo'lni ko'rsat, qaytishingda sog'-salomat olib chiqqaning uchun bizga nishona keltir", – debdi. Sher oqsoqolga ta'zim qilibdi.

Ushbu parchada keltirilgan ayiqning "ona ayiq", sherning "ona sher", "ota sher", "oqsoqol sher" deb berilayotgani bejiz emas. Bu bilan xalqimizning ayiq, sher kultiga ishonchi badiiy ifoda etilgan.

Ko'pincha epik homiylarga nisbatan "oltin" sifatlovchisi keng qo'llansa, yordam oluvchining yosh ekani alohida ta'kidlanadi. Masalan, "Momir bilan Somir" [12, 164] nomli o'zbek xalq ertagida yosh baliqchi do'sti oltin baliqni dengiz labiga borib, suvga qarab uch marta chaqiribdi. O'sha onda oltin baliq suv yuziga chiqib: "E qarddon do'stim, nima xizmat?", – deb so'ragan ekan, yosh baliqchi: "Yurtimni, otamni sog'indim. Dengizdan suzib o'tish uchun kema yo'q. Suzib kelgan qayig'im parcha-parcha bo'lib ketgan...", – debdi. Yosh baliqchi shu so'zlarni aytishi bilan oltin baliq: "Tilagingni bajaraman, kech kirganda senga kattakon bir baliq yuboraman. U og'zini ochishi bilan darrov og'ziga kir. Ertalab uyingda, bo'lasan", – debdi-yu, sho'ng'ib ketibdi. Darhaqiqat, kech kirishi bilan dengizda to'lqin ko'tarilibdi, qirg'oqqa bahaybat bir baliq suzib kelibdi. Uning burnidan suv yuqoriga varillab otilib turar, dumini tinmay bilanglatar ekan. Yosh baliqchi xotini bilan baliqning og'ziga kirib, suzib ketibdilar. Ajoyib baliq manzilga yetib, og'zini ochibdi.

Xulosa. Muxtasar qilib aytganda, homiylar obrazi ingliz va o'zbek folklorining asosiy personajlaridan hisoblanadi. Ularning badiiy vazifalarida mushtaraklik ham, o'ziga xoslik ham kuzatiladi. Shuningdek, epik ko'makchilar har ikki xalq folklorida kuzatilib, ular talqini va tasvirida ham o'xshash va farqli jihatlarni kuzatish mumkin.

ADABIYOTLAR:

1. Akhmedova, S. K. (2021). *Comparative Analysis of Epic Helpers in English and Uzbek Folklore. Scientific reports of Bukhara State University*, 5(3), 91-99. <https://uzjournals.edu.uz/buxdu/vol5/iss3/9/>
2. Де Костер III. *Легенда об Уленипигеле (перевод с английского Н.М.Любимова)*. – М.: Терра, 1997. – 474
3. Green, Miranda. *Animals in Celtic Life and Myth*. London, 2002. – 304 p.
4. Joseph Jacobs. *English Fairy Tales and More English Fairy Tales*. – Oxford, England, 1911. – P. 27.
5. Marian Roalfe Cox. *Cinderella: Three hundred and forty five variants of Cinderella, Catskin and Cap O'Rushes*. Franklin Trade Press, 2018. - 616 p.
6. McCormick Ch.T., White K.K. *Folklore. An Encyclopedia of Beliefs, Customs, Tales and Art*. – England, 2011. – P.647.
7. Мелетинский Е.М. *О литературных архетипах*. – Москва, 1994. – С. 23.
8. Rasulova Z. *O'zbek xalq sehrli ertaklarida "g'aroyib predmetlar" (spetsifikasi, genezisi va badiiyati): Filol.fanlari nomzodi diss.avtoref*. – T., 2012. – 27 b.
9. Ro'ziyeva M. *O'zbek folklorida rang simvolikasi*. – T: Fan, 2018. – B. 24.
10. Umurova Xushvaqt. *Semantical Features Of Folklore Samples. Solid State Technology Volume: 63 Issue: 4 Publication Year: 2020*
11. Yuldasheva Feruza Erkinovna. (2021). *Politeness Markers in Spoken Language. Euro-Asia Conferences*, 37–40.
12. *O'zbek xalq ertaklari. II - tom*. – T.: Sharq, 2007. – B.342.
13. https://en.wikipedia.org/wiki/English_folklore.